

brezplačno. Ima pa uradniško društvo v glavnih mestih vsake dežele svoje lokalne odbore, ki imajo velik delokrog in veliko denarja premetejo. Pri Ljubljanskem lokalnem odboru je bil predsednik pokojni deželni šolski nadzornik g. R. Pirker. Zdaj pa predseduje temu lokalnemu odboru namestnik, g. J. Smolej, zdanji deželni šolski nadzornik.*)

I. L.

Presmec ali cvetnonedeljska butara.

Etnografično · naravopisna črtica.

Spis. Iv. Koprivnik.

„Nekateri so razgrinjali svoja oblačila po tleh, drugi pa so veje sekali z drevja ter je stlali na pot.“

Sv. pismo.

Je to vesel čas, ko zbirajo dečki in mladenči les za butaro, katero nesó na cvetno nedeljo v cerkev k blagoslovu. Že teden dni poprej si nabrusijo žepne nože, da narežejo z njimi potrebnega šibja za presmec. Pa je tudi treba gibati rok, kajti presmec bode na cvetno nedeljo kazal, kaj da premore moška mladina te ali one hiše. Lepše ko je presmec sestavljen in vrejen, lepše ko je povezan, več veljajo fantje dotične hiše. Presmec pa tudi kaže imenitnost hiše sploh, kje se je povezal. Kočarji prineso v cerkev snopič, ki je le par pedi dolg, na navadnem kmečkem posestvu se je spletel seženj dolg „žegen“, pri imenitni hiši pa so sestavili tako butaro, da sta jo dva krepka fanta komaj prinesla na rami do cerkvenih vrat. V Zrečah in Konjicah sem videl presmece, kateri so, sloneč na zvoniku (v cerkev niso mogli z njimi) sezali blizo gor do zvonikove liče. Tudi to ni vse eno, kdo da bo nesel snop k blagoslovu; navadno ima to čast najpridniši izmed fantov, kak malopridnež ga ne dobí v roko.

„V butaro“, tako poroča č. d. dr. Pajek v svoji prezanimivi knjigi, „Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev“, se dene: dren, iva, hudobika, črenslja, ledeni les pa leskev; v vršič vpletajo sabinsko brino (*Juniperus sabina*, žegenpan imenovano), ali pa borovico. V Špitaliču in Konjicah devajo v sredo butare hren“.

Na južni strani Pohorja se še rabi, posebno za vršec butare pušpan (*Buxus sempervirens*), v savinski dolini pa „sveti les“ (*Ilex aquifolium*.**). Na južnem Pohorju pa n. pr. ni v rabi borovica, isto tako ne „sveti les“ in „ledeni les“; „svetega“ lesa in „ledenega“ lesa ljudstvo na Pohorju sploh ne pozna, ker tukaj nobena teh dveh rastlin ne raste. Leskov tudi ni Pohorcem bistveni del butare. Spleta se med drugo šibje samo tedaj, če ni bilo mogoče „pravega lesa“ dovolj nabrati.

V obče menda smemo trditi, da pri nas na slov. Štajerju (kakor najbrž tudi drugod po slov. zemlji) ne spletajo butare v vsakem kraju iz ravno istega materiala, nego da se nahajajo glede porabe „lesa“ za butare krajevne razlike.

*) V Mariboru obstoji tudi lokalni odbor uradniškega društva, načelnik štedilnemu in posojilnemu konzorciju je profesor na realki J. Jonaseh.

**) Zadnje poročal g. nadučitelj Praprotnik.

Kje n. pr. „ledenega lesa“ ne poznajo, ga seveda tudi ne rabijo; druge rastline, kakor borovica, pušpan in leska pa zopet niso povsod običajne, tako da moramo razločevati med materialom za presmec bistvene in krajevno običajne se stavne dele.

Prvim bomo, brez da preveč zgrešimo, smeli prištevati dren, ivo hudobiko črensljo in sabinsko brino; drugim, t. j. krajevno običajnim (oziroma pogojnim,) pa „ledeni les“, „sveti les“, borovico, pušpan, hren in leskev.

Prezreti tudi ne smemo, da so rastline, katere se jemljejo v presmec, ali zimozelene, t. j. take, ki so po letu in po zimi zelene („ledeni les“, „sveti les“, sabinska brina, pušpan, borovica), ali pa take, katere rano v pomladi poganjajo, kakor iva, dren, črenslja in leska; izjemo dela le hudobika.

Vežejo se butare s tankim srobotjem, pa tudi s tankimi vrvami in motozi. V nekaterih krajih še presmece opletajo z rudečimi, belimi in pisanimi traki, tam pa tu navisijo nanjega tudi pomeranč.

Blagoslovljen, presmečev les Slovenci mnogovrstno rabijo. Nekaj šib vtaknejo na podstrešju za streho ali pa v sobi pod tram, ali tudi za kako podobno, da varuje les hišo in njene prebivalce nesreče. Tudi v hlevih se hranja blagoslovljen. Ko žene pastir v pomladi živino prvič na pašo, dobi blagoslovljeno šibo iz butare; potem jo hrani v hlevu. Če se pripravlja po letu k hudemu vremenu, zažgejo na žarečem oglju blagoslovljenega lesa, da bi pregnal dim viharje ter varoval hišo strele. Na cvetno nedeljo popoldne vsadijo (na Pohorju) na vsako njivo šibo iz presmeca, da bi storila njivo rodovitno ter zabranila poletu tam nevihto in točo. Zrnju, ki ga peljejo na njivo, da ga nasejejo, pridenejo blagoslovljenega lesa, da se rajši cimi in da se žito boljše obnese. Prej ko posadi gospodinja velikonočni kruh v peč, zažge blagoslovljenega lesa na ognju, da se ji kruh lepše speče. Sploh rabijo Slovenci blagoslovljen presmečev les tam, kjer prosijo božjega blagoslova in sreče, ali pa tam, kjer bi radi zabranili kako nesrečo.

V sledečem še hočemo rastline, koje se jemljejo v butaro, malo natančneje ogledati in popisati.

1. Dren, (*Cornus mas*, Kornelkirsche) je obče znano drevo. Meseca, marca, ko še malo zelenega vidimo po travnikih in polju, je dren že ves v cvetju. A njegovo listje še mirno spava v varnih brstih. Rumeni cvetlički so združeni v košate šopke, koje obdajajo na dnu štiri široki ovejni listi; ti listi so bili nežnim cvetom po zimi topla odeja. V vsakem cvetu je razločevati 1 pestič s podevnetno plodnico, katera je na zgornjem koncu obrobljena s čveterolistnatim vencem in 4. prašniki; na vrhu pa nosi 1 vrat s široko blazinicco na dnu ter z brazdico na koncu. Sad, drenolica imenovan, je temno rudeča, podolgovata, koščična jagoda. 15 mm dolga in 8 mm debela. Drenolice se sirove uživajo ter se vkuhujejo. Posebno priljubljene so Turkom. V Carigradu in drugih turških mestih se na javnih trgih prodajajo, kakor pri nas črešnje, slive in drugo sadje. Celo neko hladilno pijačo „šerbet“*) pripravljajo iz drenuličnega soka. Iz koščičice delaje moleke. Čislan je zaradi svoje trdosti in vlaž-

*) Pod tem imenom še imajo nekaj drugih pijač.

nosti tudi drenov les ali drenovec. Rabi se za kolesne zobe pri strojih, za cepce, palice, teležnike, toporišča, kije, črevljarske klinčke itd.

2. Iva ali giva (*Salix caprea* Sahlweide). Kdo bi ne poznal ive z njenimi belo kocastimi mačicami, kojih je drevo v pomladi, prej ko se še prikažejo listi, vse polno. Iva, kakor sploh vrbe, katerim pripada ta rastlina, raste najraje ob potokih in rekah, nahajamo jo pa tudi po gozdih in mejah, kjer je vlažna zemlja. Včasih ostane iva nizek grm, včasih pa zraste v več metrov visoko drevo. Les njen ni kaj vreden, šibje njeno pa rabijo pletarji za koše, jerbace in cajne; pastirji delajo iz njih piščalke in „fagote“ ter jo na paši tako zakrožijo na te instrumente, da še prekose se svojo godbo neapolitanske piskače. Ako se drevesu ali grmu posebno streže, se določene šibe toliko zdebijo, da se delajo iz njih posodni obroči. Veliki ivini listi, ki se pa še le prikažejo v pozni pomladi, so na koncu malo zavihani; na gornji strani so goli, spodaj pa kosmati; rob njihov je plitvo krpast, dno pa oblo. Poleg kratkih listnih pecljev sede majhni prilistki. Še bolj ko les, šibje pa listi nas zanimajo mačice. In kaj so mačice? Nakupičeni cveti na kratkem, debelem in mesnatem cvetnem vretencu. Vretence nosi mnogo drobnih lističev, ki so vsi gosto kosmati in ti lističi dajo celi tvorijo ovo kocasto, mačasto obliko. Če mačico natančneje preiskujemo, zapazimo na dnu vsakega lističa nek mesnat zobček; med listkom in zobčkom, (slednji je morphognično nerazvit perigon in se mednik zove), molita 2 prašnika z rumeno prašnico kviško. Dokler ni mačica razcvetena, se prašnika tesno prilegata vreteničnemu lističu in lističeve koce ovijajo vso mačico — mačica je bela —; ko se pa mačica razcvete, se lističi vsled podaljšanja vretenca razmaknejo in prašniki z rumenimi prašnicami šinejo navzgor; mačica se našopiri in orumeni.

Vsak vretenični listič z mesnatim zobčkom na dnu in s prašnikoma predstavlja nam posadino cvet. Znano pa je, da so bistveni deli vsakega popolnega cveta prašniki in pa pestič; a slednjega v tem cvetu zaman iščemo, in če bi tudi vse mačice preiskali, pestiča bi ne našli. V teh kocastih mačicah so tedaj le prašnični cveti. Kje pa so pestiči? Ti so na drugi ivi, na ivaku, kakor narod pravi. Ta pa nima toliko kocastih mačic, nego bolj zelene in v teh zelenih mačicah so sami pestiči. Vrejene pa so zeleno mačice blizo tako, kakor ove kosmate, samo da stoji za vreteničnim listkom namestu dveh prašnikov 1 pestič in da so listki s krajšimi dlakami in redkeje poraščeni, kar povzroči, da je cela mačica mesto bela, bolj zelena. Listje, šibje in vsi drugi deli tega drevesa (ivaka) so pa popolnoma taki, kakor pri ovem, ki nosi kosmate mačice; in kako bi tudi ne bili, saj sta obeh drevesi iste vrste rastlini, samo da ima prva v mačicah samo prašnične (moške), druga samo pestične (ženske) cvete.

Moško in žensko drevo stojita včasih po celo uro in še več narazno. Vsled tega je oploda, t. j. oprasenje pestiča s prašničnim prahom zelo težka; bila bi v mnogih slučajih popolnoma nemogoča, če bi je žuželke ne posredile. Medniki na dnu vreteničnih listkov v mačicah (prašničnih in pestičnih) namreč izločujejo obilo nekega sladkega soka. Ta sok privabljuje razne žuželke. Če pride žuželka srkat medico na moško drevo, se brusi okoli prašnikov in ti jo vso posujejo s cvetnim prahom. Frflač odleti zdaj na žensko drevo in se čohne

tukaj zdaj ob ta, zdaj ob drugi pestič preiskujejoč pestične mačice in oplodi na ta način pestiče. Kdor ne verjame, da je tako, naj le opazuje lepega pomladanskega dne evetočo moško ali žensko ivo, videl bo, kako je na drevesu vse živo bučel, čemerljev in drugih žuželk. Gosti pa vedno odhajajo in novi dohajajo. — Nekaj dni pred cvetno nedeljo opazoval sem lanskega leta — bil je krasen dan — med 11. in 12. uro pred poldne srednje veliko (moško) ivo, ki je najlepše cvetela. Stal sem le $\frac{1}{4}$ ure poleg drevesa in naštel na njem 32 bučel, 6 čemerljev, 1 oso, 2 metulja in nekaj muh.

Plod ive je glavica, napolnena z mnogimi, zelo drobnimi semenci, vsako obrobjeno spodaj z vencem dolgih, mehkih dlak; vsled tega lahko prenaša veter zrnca s kraja v kraj. Razen po semenu se še plode ive po šibah, kajti ivine šibe koj prirasto ter obzelenene, ako je vtakneš v vlažno zemljo. Ive, ki jih nahajamo blizu hiš, da dajejo šibje za presmece, so ljudje večinoma na tak način zaplodili.

3. Hudobika (*Viburnum latana*, wolliger Schneeball) je precej velik, močno razvejen grm in raste po gozdih in gozdnih parobkih med rakitjem. Listi, kateri nasprotno stojijo, so jajčasti, debeli, po robu zobčasti, na spodnji strani grbančasti, nekako močnati in sivi; močnato je tudi mlado šibje. Majhno ter lepo belo cvetje je združeno v grozdne kobulice. Čašica in venec imata po 5, blizu do roba vzraščenih listov, po podobi je venec lijast; prašnikov je tudi 5, pestič je 1 z dvema brazdicama. Plod je podolgovata jagoda s koščico; sprva je zelena, potem rudeča, končno črno rudeča. Hudobika cveti meseca majnika. Njeno sestro, navadno hudebiko (*V. opulus*) nahajamo po sprehajališčih. Po mnogobrojnem, v kroglo združenem belem cvetju (zato nemški Schneeball) jo lahko spoznamo.

(Konec sledi.)

Leopold Volkmer, veseli pevec Slovenskih goric.

dr. Jožef Pajek.

Štev. 7. Hrast ali žalostno ločenje.

Po Volkm. rokopisu „Zmes“ str. 19 — 23. V Murkovem izdanju stran 141., štev. 12. Jak. Košar je pesen prepisal pod štev. 70, in pristavil: „Hrast od enega kmeta podert zavoľo enega gospoda, kateri je pod njim pesmi zlagal. Zapojeno na den sv. Gerce 1813.“ Franc. Ks. Pessler jo je prepisal v II. zvezek svoje „Slovenke vesele“ na str. 29. z opomnjo: Derstenik se imenuje kraj ne daleč od župne cerkve Urbanske pri Ptuj, kjer je ov hrast stal, čegavor senca je bilo najľubše bivališe našega pesnika.“ Kakor mi poroča č. g. Anton Druzovič, se je Pessler rodil v Marburgu 3. decembra 1809. leta; posvećen je bil 28. julija 1833. l. V „Maria Trost“ pri Gracju je kaplanoval 1834—1837. Takrat je prišel v Ptuj, kjer je ostal do l. 1841. Od te dobe pa do svoje smrti, 17. marca 1848. leta je bil nadarbenik v hiši „za uboge in onemogle“ v Gracju. — Natisnena je pesen od hrasta tudi v „Drobtinah“ 1853, str. 122.